

Zoran Pavlović

Saradnja i takmičenje među grupama – neispričana priča

Ginna Perry, The Lost Boys – Inside Muzafer Sherif's Robbers Cave Experiment, London: Scribe, 2018, 375 strana.

Muzafer Šerif, turski socijalni psiholog, jedan je od najznačajnijih autora u istoriji socijalne psihologije, a njegovi ogleđi o saradnji i takmičenju među grupama danas su klasične studije koje su opštepoznate i van granica (socijalne) psihologije. Sredinom prošlog veka, pod plaštom pohađanja letnjeg kampa, grupe dečaka u uzrastu od 11 do 12 godina zapravo su učestvovalе u naturalističkim eksperimentima (ukupno tri), sa samim Šerifom i njegovim saradnicima koji su kao posmatrači, prerušeni u „osoblje” kampa, marljivo beležili reakcije dece. Šerifova osnovna teza, kasnije razrađena u teoriju realističnog konflikta, bila je da su sukobi i neprijateljstvo među grupama posledice ne individualnih i dipozicionih karakteristika, već kompeticije oko ograničenih resursa, dok je kooperacija oko zajedničkih, nadređenih ciljeva put ka stvaranju harmoničnih međugrupnih odnosa. Prijatelji će postati neprijatelji, a neprijatelji prijatelji, u zavisnosti od njihovih funkcionalnih odnosa. Zvanična verzija tih ogleđa, a pre svega poslednje i najpoznatije studije, tzv. *Robbers Cave* studije, potpuno je u skladu sa takvim promišljanjima. U njoj su dve odvojene grupe dečaka, učestvujući u nizu kompetitivnih dečjih igara (na primer, natezanje konopca, potraga za blagom), razvile unutargrupnu privrženost, grupne norme i simbole, kao i izražene međugrupne animozitete, koji su s mukom nivelisani saradnjom oko zajedničkih ciljeva. Knjiga *The Lost Boys – Inside Muzafer Sherif's Robbers Cave Experiment* ukazuje nam, međutim, da je „prava” priča iza eksperimen(a)ta daleko složenija.

Dina Peri, autorka tekñjige, australijska je psihološkinja i spisateljica, dobitnica nekoliko međunarodnih nagrada za popularizaciju nauke i pisanje o nauci. Pažnju svetske naučne javnosti privukla je knjigom u kojoj se bavi klasičnom Milgramovom studijom o poslušnosti autoritetu, što ju je, čudnim

spletom okolnosti, dovelo do Šerifa, o čijem radu, kako sama priznaje, nije ništa znala do tada. Saznavši da je porodica Šerif sav dokumentacioni materijal o poznatim studijama donirala Arhivu istorije američke psihologije, započela je rad na obimnom arhivskom materijalu iz originalnih studija – beleškama posmatrača, audio-zapisima, fotografijama, video-snimcima, kojima dodaje i intervju sa učesnicima same studije i Šerifovim najbližim srođnicima. Na osnovu toga, Perijeva nam pripoveda gotovo beletrističku dramu i prenosi okolnosti, detalje i rezultate Šerifovih oglada koji do sada nisu bili poznati, ili su to bili samo delimično.

Knjiga je podeljena u tri dela. U prvom delu knjige autorka piše o prvom susretu sa Šerifom i njegovim radovima i opisuje kontekst njegovih istraživanja, kako u metodološko-psihološkom smislu (na primer, debatuje o tradiciji korišćenja dece u psihološkim istraživanjima), mikrosocijalnom (ekspanzija „kamp kulture” u Americi toga vremena), tako i u makrosocijalnom smislu (kontekst hladnoratovske situacije). Usputno spominje i prvu (iz 1949. g.) od ukupno tri Šerifove studije. U drugom poglavlju autorka se najpre bavi malo poznatom studijom iz 1953. godine, tzv. *Middle Grove* studijom, koja je prethodila klasičnom ogledu realizovanom godinu dana kasnije, 1954. godine. Ta studija opisuje se veoma detaljno, što je od velike važnostibudući da je relativno nepoznata i od samog Šerifa, praktično, „gurana pod tepih”. Potom sledi detaljna dekonstrukcija famoznog *Robbers Cave* oglada. Treći deo knjige donosi nam svojevrsnu istorijsko-biografsku analizu. U pokušaju da dublje razume Šerifova stremljenja, autorka putuje u Tursku i obilazi mesta u kojima je Šerif živeo i odrastao, prenoseći nam malo poznate detalje iz njegovog ličnog i profesionalnog života i njihovu isprepletanost sa turbulentnim dešavanjima u Turskoj tokom prve polovine XX veka.

Na osnovu produbljene analize materijala koji je produkovan tokom realizacije studija, autorka nam nudi alternativne interpretacije, preispitujući zvaničnu verziju Šerifovih oglada. Rekonstruiše ih u jedan kritički narativ u kojem najvažniji glas imaju oni koji su, kako to naslov knjige sugeriše, „izgubljeni” u teoriji i postavljenim hipotezama – učesnici oglada (kako deca, tako i saradnici), a oni su u Šerifovom delu izgubljeni na nekoliko različitih načina. Priča koju nam zvanična verzija događaja predstavlja logična je i koherentna. Šerif u nekoliko navrata, s manjim modifikacijama, testira isti model – podela dečaka u grupe vodi razvoju distinktivnog socijalnog identiteta; učešće u nizu kompetitivnih igara potom proizvodi međugrupnu hostilnost i konflikte, nakon čega sledi integracija gde grupe, povezivanjem oko novog, zajedničkog problema, prevazilaze neprijateljstva. Takmičenje, drugim rečima, ima negativne, a kooperacija pozitivne efekte po međugrupne odnose. Ali to je, kako Perijeva primećuje, priča bez aktera i posmatrača, kao da su se stvari spontano ili same od sebe odvijale, a zapravo su posledica eksperimentalnog inženjeringa i posledičnog modelovanja ponašanja dece.

U *Middle Grove* studiji saradnici su imali instrukciju da samo pasivno posmatraju i neselektivno beleže ono što se događa, da ne preuzimaju inicijativu, što zapravo nisu poštovali. Saradnici nisu propuštali priliku da deci sugerišu mogući tok akcije koji bi za rezultat imao ono što je u konkretnoj fazi oglada bilo očekivano. Ono što se spontano dešavalo među decom nudi alternativni a „izgubljeni” smisao dečjeg ponašanja i Šerifovih nalaza. Dečaci su prve dane u kampu proveli zajedno, zblížili se, a potom su, na njihovo nezadovoljstvo, bili podeljeni u dve grupe. Nasuprot pretpostavkama da će dve naknadno formirane grupe dečaka razviti distinktivni identitet sa svim pratećim manifestacijama, istraživači su u stvarnosti imali velike teškoće da dojučerašnje drugare drže razdvojenim; umesto da porazi i incidenti dovedu do međugrupnog neprijateljstva, dečaci su poraze prihvatili, a čak i nakon incidenata prijateljski razgovarali; navijali su jedni za druge i ljutili se što odrasli ne sankcionišu neke grubosti u igri, sumnjali da oni imaju svoje favorite itd. Javio se očekivani sarkazam, agresivnost i prozivke koje su, međutim, bile usmerene ne prema pripadnicima druge/tuđe grupe, već prema istraživačkom osoblju. Šerif je likovao kada bi se na kraju dana na njegovom stolu našli izveštaji o koškanjima među dečacima, ali tamo gde je on video identifikaciju s novom grupom i negativne stavove i neprijateljstvo prema tuđoj grupi, ignorisao je ono što su posmatrači zapravo beležili – bes i razočaranje usmereno na odrasle. Neprimetno za Šerifa, sve se pretvorilo u testiranje neke sasvim druge grupne dinamike – testiranje efekata nejednakog statusa i disbalansa moći među grupama na grupno samopoštovanje i postignuće. Otpor dečaka nije bio „slomljen” i *Middle Grove* ogled imao je neslasan završetak. Šerif se, umesto da uvidi da je na delu bila neka druga „varijabla” koju nije uzeo u obzir, ljutio i svaljivao krivicu na saradnike. Nakon neuspešnog razvoja međugrupnih antagonizama, sve je bilo na ivici fizičkog sukoba između samog Šerifa i njegovih saradnika i ogled je ubrzo okončan.

Neke pouke iz neuspelog pokušaja su izvučene, pa su u *Robbers Cave* studiji dve grupe dečaka u kamp dovedene nezavisno jedna od druge (a ne naknadno formirane od jedne kao u slučaju *Middle Grove* studije) i razvoj grupne dinamike uspešno se odvijao po planiranim fazama, dok je sam ogled „uspešno” okončan. Međutim, umesto da budu nepristrasni, saradnici su imali instrukciju da u onome što vide stalno imaju na umu hipoteze i da registruju samo ono što je za njih bilo direktno relevantno. Samim tim, mogli su (čitaj: jesu) blokirati ili osujećivati ponašanje koje je bilo suprotno hipotezama i ohrabrivati i podsticati ono koje im ide u prilog. Nisu sprečavali nasilne interakcije, pa su nereagovanjem modelovali ponašanje dečaka, istovremeno tvrdeći da je takvo ponašanje dečaka spontano. Ne radi se ovde samo o tome da su zanemarivani dokazi koji ne idu u prilog hipotezama, već da su metodološke procedure, pa i etičnost realizacije istraživanja ustuknuli pred „procedurama” koje su za cilj imale da zacrtane ideje ostvare. Umesto da bude test teorije, *Robbers Cave* je tako postao više jedan koreografski i scenski

dogadaj, u kojem su dečaci bili glumci koji su igrali po nečijem tuđem scenariju. Odrasli, nasuprot dečjim očekivanjima, nisu štitili pravila igre, nisu negovali sportski duh, niti sankcionisali prestupe. Uspešno pomirenje među dečacima, kako Perijeva zaključuje, može, stoga, biti shvaćeno ne kao efekat kooperacije oko nadređenih ciljeva, već kao ponovno uspostavljanje pravila ponašanja koje su odrasli prekršili ili izmenili.

Knjiga *The Lost Boys – Inside Muzafer Sherif's Robbers Cave Experiment* predstavlja mnogo više od dodatnog svedočanstva o jednom od najvećih ogleđa u socijalnoj psihologiji i nije samo puko preispitivanje neprikosnovenih nalaza, kritička „replikacija”, veoma popularna u psihologiji ovih dana. To je pokušaj da se njegovim učesnicima ponovo (ili po prvi put?) da reč, ali i odgovori (neki od njih su tek od Perijeve saznali da se tu radilo o psihološkom eksperimentu!), kao i da se Šerifovo i dečje viđenje eksperimentalne situacije samere i pomire. Knjiga obiluje (re)konstruisanim dijalozima koji opisuju socijalnu interakciju među dečacima, što kod čitaoca stvara utisak da iz prve ruke posmatra te dečake i njihove aktivnosti u kampu. Pored toga, to je jedna lična i intimna priča o Šerifu i njegovom delu. Ne samo da saznajemo nepoznate i intrigantne detalje o samom Šerifu već autorka potcrtava ono autobiografsko u Šerifovom radu. Njegovo odrastanje u turbulentnoj Turskoj nudilo je obilje tipičnih primera o tome kako se odvijaju transakcije među grupama, sa svim intragrupnim favorizacijama i međugrupnim antagonizmima, prijateljstvima i izdajama, razgradnjom starih i izgradnjom novih grupnih lojalnosti. Šerifovi ogleđi su, stoga, više od potrage za naučnom „istinom” i daleko ličniji od toga: oni su priča koju ljudi sebi pričaju u pokušajima da osmisle nasilje i rat, sa svim njihovim herojima i lošim tipovima. Možda su i više od toga – pokušaj Šerifa da samom sebi objasni moć grupe da oblikuje stavove pojedinca, kao razjašnjenje, pa i opravdanje za njegova jednom intenzivno zagovarana, a kasnije napuštena gledišta (kao petnaestogodišnjak priključio se nacionalističkom pokretu Mlada Turska, a kasnije snažno zagovarao Ataturkovu ideju sekularne Republike i levičarske ideje, zbog čega je 1945. godine proteran iz zemlje).

To što u toj ličnoj i naučnoj potrazi usput mnogi „stradaju” ili se izgube, više nego *differentia specifica* Šerifovog lika i dela, imanentna je karakteristika dobrog dela socijalne psihologije, otelotvorena u sukobu altruizma i duboke zabrinutosti za ljudski rod, s jedne, i manjka obzira prema onima koji ljudski rod u istraživanjima predstavljaju, s druge strane. Autorka konstatuje da je psihologija otišla predaleko u nemarnom odnosu prema ljudima, pri čemu se koristi manipulacijama i obmanama kako bi se nešto poentiralo, usput zanemarujući ljudske nelagode i neprijatnosti jer ih smatra cenom koja se mora platiti. Zaista, ponašanje ljudi u sociopsihološkim eksperimentima često iznenađuje, ali jednako kao i to koliko daleko su sami socijalni psiholozi spremni da idu u svojim nastojanjima. Ova knjiga predstavlja još jedno svedočanstvo o svemu tome.